

Det marx'ske transformationsproblem

Isi Grünbaum

Birkerød

SUMMARY: *This paper discusses various aspects of the Marxian transformation problem. On the basis of an uncomplicated algebraic table it is among other things shown, how the relative differences in organic composition in the three sectors influences the expression in price-terms of marx'ian concepts like rate of surplus value, rate of profit, organic composition etc. They are all in various manners influenced not only by the average organic composition for society as a whole, but also by the relative differences in organic composition between sectors. This may have consequences for statistical measuring of marx'ian categories as rate of surplus value, organic composition, the tendency of the rate of profit to fall etc.*

1. Det følgende er et forsøg på mere verbalt end ellers er tilfældet i denne materie, kun med ganske simple algebraiske hjælpemidler, at analysere visse sider af det marx'ske transformationsproblem, værdiernes transformation til produktionspriser.

Vi kan tage vort udgangspunkt i et af de sædvanlige forenklede skemaer over Marx' egen formulering af profitratens udligning og værdiernes dermed sammenhængende forvandling til produktionspriser, der medfører, at prisen vil ligge over værdien i områder med høj organisk sammensætning af kapitalen (høj kapitalintensitet) og under værdien i områder med lav organisk sammensætning.

Marx opfatter transformationsskemaerne som – i meget grove træk – på een gang udtryk for et *logisk* sammenhæng mellem en given produktionssituations værdi- og prissystem; og samtidig som udtryk for et *historisk* forløb, hvor udligningen fremkaldes af kapitalernes indbyrdes konkurrence og den resulterende overflytning af kapital mellem de forskellige produktionsområder, indtil profitraten er ens overalt, alt dette selvfølgelig som en *tendens* der idelig afbrydes af nye forskydninger af den ene eller anden art.

Ved konstant kapital forstår Marx kapital anvendt til køb af råstoffer, kraft, redskaber, maskiner m.v. Ved variabel kapital forstår han alene sådan, der er bestemt til køb af arbejdskraft, betaling af lønninger. Merværdien er forskellen mellem samlet produceret vareværdi og de konstante og variable

Det marx'ske transformationsproblem

Isi Grünbaum

Birkerød

SUMMARY: *This paper discusses various aspects of the Marxian transformation problem. On the basis of an uncomplicated algebraic table it is among other things shown, how the relative differences in organic composition in the three sectors influences the expression in price-terms of marx'ian concepts like rate of surplus value, rate of profit, organic composition etc. They are all in various manners influenced not only by the average organic composition for society as a whole, but also by the relative differences in organic composition between sectors. This may have consequences for statistical measuring of marx'ian categories as rate of surplus value, organic composition, the tendency of the rate of profit to fall etc.*

1. Det følgende er et forsøg på mere verbalt end ellers er tilfældet i denne materie, kun med ganske simple algebraiske hjælpemidler, at analysere visse sider af det marx'ske transformationsproblem, værdiernes transformation til produktionspriser.

Vi kan tage vort udgangspunkt i et af de sædvanlige forenklede skemaer over Marx' egen formulering af profitratens udligning og værdiernes dermed sammenhængende forvandling til produktionspriser, der medfører, at prisen vil ligge over værdien i områder med høj organisk sammensætning af kapitalen (høj kapitalintensitet) og under værdien i områder med lav organisk sammensætning.

Marx opfatter transformationsskemaerne som – i meget grove træk – på een gang udtryk for et *logisk* sammenhæng mellem en given produktionssituations værdi- og prissystem; og samtidig som udtryk for et *historisk* forløb, hvor udligningen fremkaldes af kapitalernes indbyrdes konkurrence og den resulterende overflytning af kapital mellem de forskellige produktionsområder, indtil profitraten er ens overalt, alt dette selvfølgelig som en *tendens* der idelig afbrydes af nye forskydninger af den ene eller anden art.

Ved konstant kapital forstår Marx kapital anvendt til køb af råstoffer, kraft, redskaber, maskiner m.v. Ved variabel kapital forstår han alene sådan, der er bestemt til køb af arbejdskraft, betaling af lønninger. Merværdien er forskellen mellem samlet produceret vareværdi og de konstante og variable

SKEMA 1:

	Kon- stant kapital	Varia- bel pital	Sam- let pital	Orga- nisk sammen-	Mer- værdi	Mer- værdi- rate	Vare- værdi	Kost- pris	Profit- rate	Gennem- snitlig profit	Produk- tions- pris
	k	v	$k+v$	$q = \frac{k+v}{v}$	m	$m' = \frac{m}{v}$	$k+v+m$	$k+v$	$p' = \frac{m}{k+v}$	p	$k+v+p$
Vare I...	75	25	100	4	25	100 %	125	100	25 %	50	150
Vare II...	50	50	100	2	50	100 %	150	100	50 %	50	150
Vare III...	25	75	100	1½	75	100 %	175	100	75 %	50	150
Ialt.....	150	150	300	2	150	100 %	450	300	50 %	150	450

kapitaludlæg. Resten af termerne er forklaret i skemaets hoved. Der er forudsat eet-årig omslagstid for al kapital, konstant som variabel.

Af skemaet fremgår bl.a. følgende:

- (1) samlet vareværdi = samlet varepris (450)
- (2) samlet merværdi = samlet profit (150)
- (3) den gennemsnitlige profitrate for samfundet som helhed kan beregnes

direkte af værdierne ($p' = \frac{m}{k+v} = \frac{150}{300} = 50$ pct.).

(4) udbytningsraten i prissystemet – som vi kan kalde for m'_{π} – for samfundet som helhed, der er profitten divideret med den variable kapitalers produktionspris (v_{π}), altså $m'_{\pi} = \frac{p}{v_{\pi}}$, er lig med merværdiraten (m'), i begge tilfælde $\frac{150}{150} = 100$ %.

Vi skal dog lægge mærke til, at medens merværdiraten er ens i alle tre sektorer indbyrdes og samfundet som helhed, så gælder dette ikke for den prismæssige udbytningsrate. Denne er for sektor I:

$$m'_{1\pi} = \frac{p_1}{v_{1\pi}} = \frac{50}{25} = 200 \text{ %}. \text{ Og beregnet på samme måde for sektor II } 100 \text{ %}$$

og for sektor III $66\frac{2}{3}$ %, og for hele samfundet altså 100 %.

Ved nærmere eftertanke er dette ganske naturligt. For det som konkurrencen på arbejdsmarkedet (og Marx forudsætter i denne analyse fuldkommen konkurrence både på vare- og arbejdsmarkedet) hidfører, er en tendens til, at lønnen overalt står i det samme forhold til den producerede værdi, der er et udtryk for arbejdstimernes slid på »menneskelig hjerne, menneskelige

nerver, muskler, sansorganer o.s.v.«¹, og som altså måles ikke alene ved tidsdimensionen men også ud fra arbejderens fornødne oplæringstid, arbejdets intensitet o.s.v. Og når forholdet $\frac{v+m}{v}$ er konstant, så er også forholdet $\frac{m}{v} = m'$

konstant.² Men denne tendens er ikke til stede for forholdet mellem løn og udlignet profit, der forskyder forholdet mellem løn og den skabte vareprisum og profit sammenlignet med forholdet mellem løn og vareværdi og merværdi, hvad der let ses af skema I. Som det ses, er udbytningsraten stigende med stigende organisk sammensætning svarende til, at forholdet mellem pris og værdi også er stigende med den organiske sammensætning.

2. De nævnte sider af transformationsproblemet kan vi nu underkaste en nærmere prøvelse på basis af et meget enkelt algebraisk skema (II), men først nogle indledende bemærkninger.

Vi betragter en *given* produktionssituation i en given periode, med given beskæftigelse, given arbejdskrafts værdi (realløn), given merværdirate, given produktionsteknik og organisk sammensætning af kapitalen indenfor alle dele af produktionen og med given produktionsstruktur, således som den ser ud efter hele den forudgående kapitalistiske udvikling. En sådan produktionsstruktur har en given prisstruktur og en given underliggende værdistruktur. Vi skal så undersøge, hvorledes denne givne situation tager sig ud, dels som værdisystem (pris = værdi) og dels som kapitalistisk prissystem (pris = produktionspris), således som disse to systemer er hæftet sammen ved profitratens udligning og værdiernes dermed sammenhængende forvandling til produktionspriser.³

I sektor I produceres der kapitalgoder (k). Hvis den organiske sammensætning her er f.eks. overnormal høj, og dermed profitraten før udligning særlig lav i forhold til de andre sektorer, så vil profitratens udligning have medført, at priserne ligger lavere end værdierne i sektorer med undernormal

1. Karl Marx, *Kapitalen* (København 1970), 1. bog 1, side 170.

2. $\frac{m}{v} = \frac{m+v}{v} - 1$

3. Transformationsproblemet behandles i denne artikel udelukkende ud fra dens logiske indebyrd. For Marx – og marxister – er denne logiske sammenhæng som nævnt samtidig udtryk for en historisk udvikling fra det førkapitalistiske enkle varesamfund, hvor priserne tilnærmelsesvist svarede til værdierne, til det udviklede kapitalistiske samfund, hvor priserne = produktionspriserne; en proces der selvfølgelig er kendetegnet ved grundlæggende forandringer i kapitalens og produktionens strukturering m.v. Men dette er en anden historie.

organisk sammensætning, medens prisen ligger over værdien i sektor I. Dette, der er kernen i transformationsproblematikken, er logisk set ganske ligetil og uigendriveligt.⁴

For at tage et andet eksempel: hvis den organiske sammensætning i sektor II, der producerer løngoder, er undernormal lav, så betyder det, at priserne på arbejdernes forbrugsgoder ligger lavere end deres værdier og arbejdskraftens produktionspris altså lavere end arbejdskraftens værdi. Det synes allerede her klart, at dette må få positiv betydning for profitten og hæve den op over merværdien, men dette vender vi tilbage til nedenfor.

SKEMA II

	Værdier	Priser
kapitalgoder	I: $k_1 + v_1 + m_1 = V_1$	$k_{1\pi} + v_{1\pi} + p_1 = P_1$
løngoder	II: $k_2 + v_2 + m_2 = V_2$	$k_{2\pi} + v_{2\pi} + p_2 = P_2$
luksusgoder	III: $k_3 + v_3 + m_3 = V_3$	$k_{3\pi} + v_{3\pi} + p_3 = P_3$
	Ialt: $k + v + m = V$	$k_{\pi} + v_{\pi} + p = P$

Vi kan opstille skema II, hvor k , v og m som sædvanlig betyder værdien af konstant kapital, af variabel kapital og merværdien, og hvor mærket π kendetegner de tilsvarende priskategorier ($v_{1\pi}$ f.eks. den i sektor I anvendte arbejdskrafts produktionspris). V symboliserer produktionens værdi, P dens prissum og p profitten.

Vi forudsætter som omtalt samme merværdirate overalt, desuden for enkeltheds skyld en eet-årig omslagstid for al kapital, variabel som konstant.

3. Vi skal først have klaret problemet med, hvorvidt samlet vareværdi (for samfundet som helhed) er = samlet vareprissum?

For at kunne tale om, hvorvidt disse to kategorier er lige store eller forskellige fra hinanden, må vi have en fælles måleenhed overfor dem begge (V og P). Man kan vælge møntenheden (så og så mange gram guld, som produceres i een time eller rettere som produceres i en tid, alle forudgående produktions-

4. Den indre logiske konsistens i den marx'ske transformation i den forstand, at der findes en entydig sammenhæng mellem de marx'ske værdier og hans produktionspriser, og at forholdet pris divideret med værdi varierer positivt med kapitalens organiske sammensætning er forlængst fastslået af økonomer med betydelig større matematisk færdighed end jeg er i besiddelse af. Se navnlig Seton: »The transformation problem«, *Review of Economic Studies*, bd. 24, årgang 1956-57. Og for ham f.eks. Bortkiewicz (genoptrykt i Sweezys *Theory of capitalist development*), Winternitz (*Economic Journal*, juni 1946) og Meek (s. tidsskr. marts 1956).

led medregnet, der alt taget i betragtning svarer til »normalarbejdstimen« i samfundet) og så også måle værdien heri. Eller man kan vælge værdi-enheden (en normalarbejdstime – eller for at lette os selv arbejdet, kan vi forudsætte, at alt arbejde er fuldstændig ens og substituerbart). Hvis vi vælger den første udvej, viser det sig, at der opstår en række rent nominelt monetære problemer, som ingen interesse har for den analyse, det her drejer sig om (profitratens udligning, spørgsmålet om lønnens og profittens andel af produktværdien o.s.v.), hvor rene pris-niveau-ændringer kun virker forstyrrende på analysen. Vælger vi at udtrykke også priserne i værdienheder (1 times abstrakt arbejde), så er det ensbetydende med, at vi på forhånd sætter samlet vareværdi = samlet vareprissum for samfundet som helhed. Prisenheden bestemmes da ved brøken: produktionens samlede pris i kroner divideret med dens samlede værdi i normalarbejdstimer (levende som »døde« eller som Marx også kalder dem »lagrede«, nemlig i råvarer, mellemprodukter og andre dele af den konstante kapital). Det er altså den samme sum, der optræder på begge sider af lighedstegnet, og der kan alene blive tale om en forskellig fordeling af denne sum over sektorer og over inputs. Ved at vælge denne sidste udvej har Marx udelukket ligegyldige og forstyrrende prisniveau-ændringer fra analysen.

Man kunne også have valgt prisenheden (så mange gram guld som produceres i een time som foran defineret) og *forudsat*, at den organiske sammensætning i guldproduktionen, taget for sig men inklusive alle forudgående produktionstrin var lig med den for samfundet som helhed gældende. Så også mange gram guld ville så udtrykke en værdi på een normaltime og varernes samlede prissum, udtrykt i denne pengeenhed, inklusive guldets egen prissum, ville så være lig med varernes samlede værdi udtrykt i abstrakte arbejdstimer. Men så snart denne meget specielle forudsætning ikke gjaldt, f.eks. som følge af ændret produktionsteknik for guldet eller en hvilken som helst anden vare, ville man løbe ind i monetære komplikationer af forskellig art, hvad enhver hurtigt ville opdage ved at prøve artiklens analyse på dette målegrundlag. Jeg har prøvet! – Noget andet er det selvfølgelig, hvis det specielt er de monetære aspekter ved transformationen, man vil undersøge.

4. Vi går så over til at behandle de øvrige foran i afsnit 1 omtalte punkter.

Vi starter med det tilfælde, hvor den organiske sammensætning er ens i alle tre sektorer. Det ses umiddelbart af skema II, at så er profitraten $\frac{m}{k+v}$ ens i alle tre sektorer, og der er ikke basis for nogen udligning i priserne dem imellem.

For hver sektor for sig og for samfundet som helhed er samlet profit = samlet merværdi.

Det ses, at profitraten udtrykt i priser $p'_\pi \left(\frac{p}{k_\pi + v_\pi} \right)$ er lig med profitraten udtrykt i værdier $\left(\frac{m}{k + v} \right)$, altså kan beregnes direkte af værdierne, som i skema I foran.

Det er denne stærkt forenklede model, som Marx arbejder med i spørgsmålet om profitraternes udligning m.v. Han forudsætter altså nok forskel i kapitalintensiteten mellem forskellige brancher, men ikke i snit mellem sektorerne.

5. Vi tænker os så, at den organiske sammensætning i II (løngodeproduktionen) er lig med gennemsnittet for hele samfundet, medens den i I ligger højere og i III lavere.

II er altså en miniudgave af hele samfundet med hensyn til organisk sammensætning af kapitalen. Dette er ensbetydende med, at der ikke er behov for nogen prisudligning mellem II og resten af samfundet (I + III), således at løngodernes pris = deres værdi, $P_2 = V_2$.

Dette medfører så, at arbejdskraftens pris og værdi er lige store i alle tre sektorer og i samfundet som helhed: $v_1 = v_{1\pi}$, $v_2 = v_{2\pi}$, $v_3 = v_{3\pi}$ og $v = v_\pi$.

Derimod må der nu forudsættes profitoverførsel – i sammenligning med samme produktionssituations værdisystem – fra sektor III til sektor I, således at prisen ligger over værdien i I og under værdien i III: $P_1 > V_1$ og $P_3 < V_3$. Der er flyttet merværdi fra sektor III til sektor I. Profitraten er faldet i sektor III og steget i sektor I, til den er lige stor begge steder.

I sektor I (kapitalgodeproduktionen med dens i dette eksempel forudsatte særlig høje organiske sammensætning) er P_1 større end V_1 hvilket betyder, at prisen på den i alle sektorerens produktion anvendte konstante kapital (råvarer, kraft, afskrivninger m.v.) ligger højere end deres værdi: $k_{1\pi} > k_1$, $k_{2\pi} > k_2$, $k_{3\pi} > k_3$ og $k_\pi > k$.

Dette får igen videre konsekvenser for de enkelte sektorer.

Det må her forudskikkes, at forudsætningen om at holde *brutto*-produktionens prissum lig dens værdisum medfører, at øgede konstante kapitaludgifter (d.v.s. højere udgifter til råstoffer, redskaber m.v. produceret i forrige periode, men købt og indgående som udgifter i den omhandlede periode) i forhold til deres værdi ikke forudsætter højere pris på den vare i hvis produktion, de indgår, men derimod mindre profit (i forhold til merværdien i værdisystemet). Vi har jo at $k_\pi + v_\pi + p = P$ og når P er uændret = V og den

højere udgift ikke kan forudsættes være væltet over på lønnen (given realløn jævnfør foran, der er jo ikke tale om en proces i tid fra en tilstand til en anden, men om en given situation set ud fra henholdsvis pris- og værdisystemets synspunkt), må den forudsættes betalt ud af profitten, set i forhold til merværdien.

I sektor II (løngoder) får vi følgende (se på skema II over de tre sektors værdi- og prissystemer foran):

$P_2 = V_2$ og $v_{2\pi} = v_2$. Samtidig er $k_{2\pi} > k_2$, hvoraf nødvendigvis følger, at $p_2 < m_2$. Profitten er som følge af de højere konstante kapitaludgifter lavere end merværdien (i sektor II), svarende til at det samme gælder for samfundet som helhed, jævnfør det foregående og lige følgende.⁵

For samfundet som helhed får vi på samme måde, som foran påvist, at da $P = V$ og $v_\pi = v$ og samtidig $k_\pi > k$ må $p < m$ d.v.s. samlet profit i samfundet er *ikke* mere lig med samlet merværdi, men i dette eksempel mindre end denne. Denne slutning synes uundgåelig, sålænge det forudsættes, at samlet bruttoproduktions pris = dens værdi. Kun i special – tilfældet i afsnit (4) foran med samme organiske sammensætning i alle tre sektorer vil *begge* betingelser kunne opretholdes samtidig: $P = V$ og $p = m$.

Udbytningsraten udtrykt i priser ($m'_\pi = \frac{p}{v_\pi}$) må – da $v_\pi = v$ og $p < m$ – ligge

lavere end merværdiraten ($m' = \frac{m}{v}$); $m'_\pi < m'$.

Som foran nævnt forudsætter Marx selv at udbytningsraten (m'_π) er forskellig fra sektor til sektor, stigende med kapitalens organiske sammensætning (q).

Den forudsatte fulde konkurrence på varemarkederne har gjort profitraten ens overalt. Vi kan sammenstille profitraten i sektor I med profitraten gældende for hele samfundet under eet:

$$p'_1 = p'$$

hvad der ifølge profitratens almindelige formel:

$$p' = \frac{m'_\pi}{q_\pi} \quad \text{kan skrives:}$$

5. Dette er en berigtigelse af et enkelt punkt i min *Kapitalismens politiske økonomi* (København 1970), s. 71.

$$\frac{m'_{1\pi}}{q_{1\pi}} = \frac{m'_{\pi}}{q_{\pi}} \quad \text{eller}$$

$$\frac{m'_{1\pi}}{m'_{\pi}} = \frac{q_{1\pi}}{q_{\pi}}$$

hvilket betyder, at udbytteraterne forholder sig som de organiske sammensætninger, jo højere organisk sammensætning, jo højere udbytterate.

Den *organiske sammensætning* udtrykt i priser ($q_{\pi} = \frac{k_{\pi} + v_{\pi}}{v_{\pi}}$) er forskellig

fra den organiske sammensætning udtrykt i værdier ($q = \frac{k + v}{v}$).

I nærværende eksempel, hvor $v_{\pi} = v$ og $k_{\pi} > k$, er $q_{\pi} > q$.

Dette har måske betydning ved statistiske målinger af q i form af q_{π} .

Hvis den organiske sammensætning i kapitalgodesfæren i et bestemt længere tidsrum nærmer sig den for samfundet gennemsnitlige f.eks. ved at den organiske sammensætning *stiger* stærkere i andre sektorer end i I, så vil dette – per se – gøre den organiske sammensætning, statistisk udtrykt, lavere. Omvendt hvis den organiske sammensætning i kapitalgodesfæren stiger stærkere end i de to andre sektorer, vil dette øge det statistiske udtryk for q .

Samfundets *profirate* i priser ($p'_{\pi} = \frac{m'_{\pi}}{q_{\pi}}$) er forskellig fra profiraten i

værdi ($p' = \frac{m'}{q}$).

I nærværende tilfælde, hvor $m'_{\pi} < m'$ (jfr. foran) og $q_{\pi} > q$, er den prismæssige profirate mindre end den værdimæssige:

$$p'_{\pi} < p'.$$

6. Hvis den organiske sammensætning i II er lavere end samfundets gennemsnit, medens den i I er = samfundets gennemsnit og i III er højere end samfundets gennemsnit, så får vi følgende:

$P_2 < V_2$ d.v.s. at løngodernes og dermed arbejdskraftens pris (lønnen) i alle tre sektorer er lavere end dens værdi, med andre ord at $v_{1\pi} < v_1$ og $v_{2\pi} < v_2$ og $v_{3\pi} < v_3$ og $v_{\pi} < v$.

Betragter vi først sektor I, så er – da I (kapitalgodeindustrierne) er lig med samfundets gennemsnit med hensyn til organisk sammensætning – kapi-

talgodeproduktionens prissum lig med dens værdisum: $P_1 = V_1$, hvilket indebærer at for alle tre sektorer og for samfundet som helhed er $k_\pi = k$. Dette forudsætter egentlig yderligere enten at alle produkter indenfor kapitalgodesfæren har samme organiske sammensætning – eller at brancheforskelle indenfor sektoren ikke bevirker nogen forskel på den gennemsnitlige organiske sammensætning af de »bundter« af kapitalgoder, der sælges til hver af de tre sektorer. Noget sådant er for alle sektorer hele vejen igennem forudsat i denne artikel.

Da $k_{1\pi} = k_1$ og $v_{1\pi} < v_1$ samtidig med at $P_1 = V_1$ må $p_{1\pi} > m_1$ d.v.s. at profitten i kapitalgodesfæren er større end merværdien.

I sektor III er den organiske sammensætning i dette eksempel særlig høj og dermed $P_3 > V_3$. Da samtidig $k_{3\pi} = k_3$ og $v_{3\pi} < v_3$, har vi også her, at profitten er større end merværdien.

I sektor II er udgiften til arbejdskraft ($v_{2\pi}$) faldet i samme forhold som samlet varepris (P_2) – da sektor II jo netop producerer længoder – hvilket er ensbetydende med, at profitten er mindre end merværdien i denne sektor.⁶

For samfundet som helhed har vi, hvis vi ser på vareprisen i hele samfundet og dens sammensætning ($k_\pi + v_\pi + p = P$), at $P = V$ og $k_\pi = k$ og $v_\pi < v$, hvorefter direkte følger, at for samfundet som helhed betyder det forhold, at den organiske sammensætning i lønsektoren er lavere end gennemsnittet for hele samfundet, at den samlede profit er større end samlet merværdi, hvilket som indledningsvis berørt også synes at følge direkte af, at arbejdskraften er blevet billigere udtrykt i pris (løn).⁷

Ud fra analoge ræsonnementer som i afsnit (5) når vi til, at den prismæssige udbytningsrate er større end merværdiraten. Dette kan som foran omtalt for den organiske sammensætning få betydning for statistiske målinger af m' på grundlag af statistik udtrykt i priser. Profitraten udtrykt i priser

$p'_\pi = \frac{p}{k_\pi + v_\pi}$, hvor $p > m$, $k_\pi = k$ og $v_\pi < v$. Dette betyder at også profitraten

er større i priser end i værdier. Den organiske sammensætning: $\frac{k_\pi}{v_\pi} + 1$ er større

prismæssigt end værdimæssigt. Såvel en særlig høj organisk sammensætning i kapitalgodesfæren, som en særlig lav organisk sammensætning i længodesfæren vil gøre det statistiske udtryk for q udtrykt i q_π for højt.

6. $m_2 = V_2 - v_2 - k_2$ og $p_2 = x(V_2 - v_2) - k_2$, hvor $x < 1$.

7. $m = V - v - k$ og $p = V - v_\pi - k$, hvor $v_\pi < v$, hvor $p > m$.

7. Ved analoge ræsonnementer fås, at hvis den organiske sammensætning i II er højere end gennemsnitligt, så er samlet profit for samfundet som helhed lavere end samlet merværdi.

Ræsonnementer vedrørende de prismæssige – og dermed statistiske – udtryk for merværdirate, profitrate, organisk sammensætning o.s.v. kan videreføres i dette eksempel og ved andre variationer i forholdet mellem de organiske sammensætninger sektorernes imellem. Dette skal jeg dog undlade. Givet synes det imidlertid, at man ved målinger af af marx'ske begreber såsom merværdirate, organisk sammensætning, profitratens faldende tendens m.v. udfra borgerlig statistik – foruden selve den statiske afgrænsning af kategorierne, f.eks. direktørlønninger som løn i stedet for for en stor del en andel af merværdien, medregning af en række uproduktive udgifter under lønninger som marxistisk set hører under merværdiens fordeling o.s.v. – også er grund til at overveje i hvilket omfang de foran omtalte virkninger af den organiske sammensætnings udvikling over sektorer spiller ind.